

УДК 821.161.2
ББК 84(4Укр)1
Г58

Серія “Скарби”
заснована 2013 року

Гоголь, Микола

Г58 Тарас Бульба : повість / Микола Гоголь ; пер. з рос. Миколи Садовського. — К. : Знання, 2020. — 190 с. — (Скарби).

ISBN 978-617-07-0164-0 (серія)
ISBN 978-617-07-0815-1

Головними героями повісті “Тарас Бульба” Миколи Гоголя (1809—1852) є мужні козаки, сповнені патріотичного запалу, відчайдушної сміливості й готовності до самозречення у боротьбі за свободу рідного краю. Автор описує спосіб життя, побут, закони та взаємовідносини у козацькому таборі, а також порушує проблеми вірності й зради, адже людина завжди стоїть перед вибором і сама творить своє майбутнє. Повість перекладено майже всіма європейськими мовами, за нею знято низку кінострічок, на основі її сюжету поставлено опери й балети.

УДК 821.161.2
ББК 84(4Укр)1

ISBN 978-617-07-0164-0
(серія)
ISBN 978-617-07-0815-1

© Видавництво “Знання”,
редакція, оформлення,
2020

I

— А повернись лишень, синку! Цур тобі, який ти чудний! Що це на вас за попівські підрясники? І отак всі в академії й ходять? — Так зустрів старий Бульба двох синів своїх, що вчилися у київській бурсі й оце приїхали додому.

Сини його тільки-но позлазили з коней. То були два здоровенні велетні, які дивилися ще з-під лоба — звичайно, як ті семінаристи, що тільки скінчили науку. Здорові, рум'яні, сонцем засмалені їхні лиця були вкриті тим молодим пухом волосся, до якого ще ні разу не доторкалась бритва. Обидва вони були дуже збентежені такою зустріччю батька і стояли нерухомо, потупивши очі в землю.

— Стійте, стійте! Дайте мені на вас гаразд роздивиться! — глузував далі він, повертаючи їх. — Ну та й довгі ж які на вас свитки! Та таких свиток ще й на світі не було!.. Ану побіжи котрий з вас, а я подивлюсь, чи не беркицне на землю, заплутавшись у полах.

— Перестань глузувати, батьку, — промовив нарешті старший з них.

— Дивись ти, який пишний! А чому ж і не поглузувати, коли є з чого?

— Та то ж бо, хоч ти мені й батько, а як будеш ще глузувати, то далєбі відлупцюю!

— Ах ти, сякий-такий сину! Як же то — батька? — промовив здивований Тарас Бульба, відступаючи на кілька кроків.

— Та хоч і батька, а за образу ні на кого не подивлюсь і нікому не уважу.

— А як же ти будеш зі мною битись? Хіба навкулачки?

— Та вже як трапиться...

— Ну, давай навкулачки! — промовив рішуче Бульба, засукуючи рукави. — Подивлюсь, який з тебе мастак і чи міцний у тебе кулак!

І батько з сином замість привітання, як годилось після довгої розлуки, почали дубасити один одного кулаками то в бік, то в груди, то в поясницю — то відступаючи, то оглядаючись, то знов наступаючи.

— Дивіться, люди добрі: здурів старий, зо всім з глузду з'їхав, — дорікала, стоячи на порозі, бліда, худенька і добра їхня мати, що навіть не встигла ще обійняти своїх дорогих синів-соколів. — Діти приїхали додому, більше як рік їх не бачили, а він почав не знати що: навкулачки битись!

— Та він добре б'ється! — промовив Бульба, зупиняючись. — Йй-богу добре! — додав він,правляючись: — Так, що хоч би й не куштувати. Добрий буде козак!.. Ну, а тепер здоров, синку, почоломкаємось! — І батько з сином почали цілуватися. — Добре, синку! Отак лупцюю кожного, як оце мене лупцював: нікому не спускай... А все ж таки, що не кажи, а убрання на тобі кумедне: що це за мотузка висить?.. А ти, бельбасе, чого стоїш і руки опустив? — звернувся він до меншого. — Чом же ти, собачий сину, не пробуєш своїх кулаків на мені?

— Ще що вигайдай! — вступилась мати, обнімаючи тим часом меншого. — І прийде ж у голову отаке, щоб рідна дитина та біла свого батька! І наче йому тепер до того? Дитина здорожилась: стільки світу проїхала, втомилась (*цій дитині було двадцять з чимсь літ і рівно сажень зросту*), йому відпочити та попоїсти треба, а він силує його битись!

— Е, та ти, як я бачу, материн мазунчик! — промовив Бульба. — Не слухай, синку, матері: вона баба, вона нічого не тямить. Які вам пестощі? Ваші пестощі — чисте поле та добрий кінь — ото ваші пестощі! А бачите оцю шаблю? Оце і є ваша мати... Все те чортзна-що, чим досі набивали ваші голови, — і академія, і всі ті книжки: граматики, філософії — все те, кажу, казна-що — чхати на все оте! — Тут Бульба додав ще таке слово, що

й переказати сором. — А от краще я вас на тому тижні одвезу на Запоріжжя — там наука, так наука! Там справжня школа, там тільки й наберетесь розуму.

— І всього тільки один тиждень бути їм дома? — здивовано й жалібно, зі сльозами на очах завилаювалась старенька мати. — Не доведеться їм бідолашним і погуляти, як слід, і мені не доведеться на них надивитися!

— Годі, стара, скиглити! Не на те козак вдався, щоб з бабою воловодитись. Ти б їх сховала обох під спідницю, та й сиділа б на них, як квочка на яйцях. Ти краще піди та принеси нам на стіл усе, що там у тебе є. Та не треба нам пампушок, медяників, маківників та інших твоїх пундиків; тягни нам сюди цілого барана чи сарну давай, та сорокалітнього меду звели вточить. Головне — горілки більше, тільки не з видумками горілки, не з родзинками чи там ще з якими витребеньками, а чистої давай, тієї грішниці, яка б грала й шипіла, як скажена!..

Бульба повів своїх синів у світлицю, звідкіля швидко вибігли дві вродливі дівчини-служки з червоним добрим намистом на шиї, що прибирали кімнати. Вони обидві злякались приїзду паничів, які не любили давати нікому спуску, або, скоріше, тільки хотіли додержати дівочої звички: побачивши вродливого хлопця, злякано крикнути й кинутись прожогом утікати, куди очі бачать, і по-

тім довго ще, соромливо усміхаючись, закривати рукавом свої оченята. Світлицю було вбрано з таким смаком, якого вимагав той час і про який зостались і живуть тепер тільки згадки у народних думах та піснях, яких уже не співають в Україні сліпі старі кобзарі, підіграваючи собі тихо-сумно на струнах бандури, оточені навколо юрбою слухачів, — зі смаком тих бойових часів, коли почала неперестанно литися козака кров за волю України та через унію. Все було чисто й гарно вимазано кольоровою глиною. По стінах — шаблі, нагайки, сільця на птицю, волоки та рушниці, штучно оброблений ріг для пороху, золота уздечка на коня і пута з срібними бляхами. Вікна в світлиці були невеличкі з кругленькими темними шибками, які тепер зустріти можна хіба в стародавніх церквах та й то випадково, крізь які інакше не можна було дивитись, як тільки піднявши насувну шибку. Вікна й двері були в червоних обводах. На полицях по кутках стояли глечики, пляшки, сулії з зеленого й синього скла, золотом биті кубки, золочені чарки всякої роботи — венеціанської, турецької, черкеської, занесені в світлицю до Бульби різними шляхами, через треті й четверті руки, що було звичним у ті лицарські часи. Берестові широкі лави попід стінами всієї світлиці, величезний стіл під образами на покуті, широка груба з запічками, виступами й уступами з барвистого кахлю — все це було добре знайоме ще змалку нашим двом

юнакам, що кожного року приходили з бурси додому на вакації, — приходили тільки через те, що в них не було ще своїх коней, а друге, що тогочасний звичай не дозволяв школярам їздити верхи. Вони повинні були носити тільки довгі чуби, за які мав право їх чубити всякий козак, що носив уже шаблю. Бульба тільки тепер, як вони скінчили академію, послав їм зі свого табуна пару молодих румаків.

З приводу приїзду синів Бульба звелів скликати всю військову старшину, хто тільки був поблизу; і коли прийшло двоє з них та ще осавул Дмитро Товкач, давній його приятель, — він їх зараз же познайомив зі своїми синами, промовивши: “Ось дивіться, пани-браття, які молодці! Незабаром я й на Січ їх відішлю”. Гості вітали Бульбу й обох його синів, додавши, що добре діло роблять і що кращої науки для молодого козака нема на світі, як Запорозька Січ.

— Нуте ж, пани-браття; сідайте до столу... Ну, синки, перш за все вип'єм горілки! — так почав Бульба. — Боже благослови! Будьте здорові, сини мої любі — і ти, Остапе, і ти, Андрію! Дай же Боже, щоб вам на війні фортунило. Щоб бусурменів били, і турків били, і татарву били, а коли лях зачепить нашу віру, щоб і ляха били... Ну, підставляй свою чарку. Що, добра горілка? А як полатинському горілка? То-то бо й є, синку, дурні були латинці: вони й не знали, що є на світі горіл-

ка... Як пак того звали, що латинські вірші писав? Я на грамоті не дуже то розуміюсь, то й не знаю: Горацій, чи що?

“Ач, який батько, — подумав про себе старший син Остап, — усе старий знає, а ще й прикидається.”

— Я думаю, архімандрит вам і понюхати не давав горілки, — жартував далі Тарас. — А признавайтесь, синки, чи добре вас шмагали березнячком та свіжим вишнячком по спині й по сусідніх козачих околицях? А то, може, коли ви вже зробились великорозумними дуже, то й канчуками чухрали? А то й не тільки по суботах, а перепало й по середах і по п'ятницях?

— Нічого, батьку, згадувати того, що минуло, — озвався спокійно Остап, — що було, те загуло!..

— Нехай тепер хто спробує! — промовив Андрій. — Хай тепер хто зачепить! От нехай тепер підвернеться яка-небудь татарва — буде знати, що то таке шабля козацька!..

— Добре, синку! Їй же богу добре! Та коли на те пішло, то і я з вами поїду! Їй-богу, поїду. Якого чорта я отут ждатиму? Щоб я став гречкосієм, хліборобом та доглядав овець чи свиней, та бабився з жінкою?.. Та пропадай воно все пропадом: я — козак, не хочу! Що ж з того, що нема війни? Я й так поїду з вами на Запоріжжя — погуляти. Бий мене сила Божа, поїду! — І старий Бульба потрошку розходився, розходився, нарешті зовсім

розсердився, встав з-за столу і, підбадьорившись, тупнув ногою. — Завтра ж і їдем! Що довго гаяти час? Нащо нам оця хата? Нащо нам усе це? На чортового батька нам оці горшки? — І промовивши так, він почав бити горшки і шпурляти пляшками та суліями.

Бідна старенька мати, що звикла вже до таких вчинків свого чоловіка, мовчки сумно дивилась на все це, сидючи на лаві. Вона не сміла ні в чім суперечити, але, почувши таке страшне рішення, вона не змогла стримати сліз, глянувши на своїх любих синів, з якими їй доведеться так швидко знов розлучитись, — і ніхто не зміг би описати того мовчазного горя, яке, здавалось, тремтіло в її очах, повних сліз, і в міцно зціплених губах.

Бульба був страшенно упертий: це була одна з тих натур, які родились і виховувались у ті тяжкі часи XV віку у напівзаселеному кутку Європи, коли всю південну первобутню Україну-Русь, покинуту своїми князями, було знищено, випалено, зруйновано дощенту невгамовними наскоками татарських хижаків; коли, стративши все — і хату, й оселю, став одважним чоловік; коли на пожаріщі, незважаючи на щохвилинну небезпеку від хижих сусідів, оселявся сміливо він і зважав дивитися сміливо в вічі їй, забувши навіть, чи є на світі така страховина, якої б він злякався; коли войовничим палом пройнявся колишній мирний дух слов'янства й завелася козаччина, — широка без

краю, розгульна натура українця, і коли всі річки, перевози, луки й байраки і найкращі безпечні місця було засіяно козаками, яким і ліку ніхто не знав, і сміливі їхні товариші мали право відповідати султанові, який хотів знати скільки їх: “А хто їх знає: у нас їх розкидано по всіх безкраїх степах: де байрак, там і козак”. Це було справді надзвичайне явище української сили: його викресало з народної істоти кресало лиха. Замість колишніх уділів, невеличких містечок, повних псарів та доїжджачих¹, замість мізерних купців-князів, що купували та перепродували свої міста, з'явилися величезні села, курені, і всі околиці було міцно зв'язано поміж собою загальною ненавистю до нехристів-хижаків. Усім відомо вже з історії, як невгамовною боротьбою й без краю тяжким життя вони рятували Європу від бусурменських наскоків, які щохвилини загрожували їй повною руїною. Королі польські, з'явившись замість колишніх удільних князів володарями цих безкраїх степів, зрозуміли зразу, чого варта козаччина, і ту користь, яку приносила ця грізна, могутня вартова сила. Вони потурали їм і улесливо шукали з ними згоди. Під їхньою, хоч і далекою, владою, гетьмани, що вибиралися з самих же козаків, єднали околиці і курені в полки. То було міцно збите військо; його

¹ Доїжджачий (заст.) — старший псар, який навчає собак і розпоряджається ними на полюванні. (Тут і далі — прим. ред.)